

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet Nikšić
Crna Gora

„DRUŠTVO ZNANJA“ – OD IDEALA DO STVARNOSTI

„SOCIETY OF KNOWLEDGE“ – FROM IDEAL TO REALITY

ABSTRACT Ideal type of „society of knowledge“ is characterized by :understanding, need and the place of knowledge in the society. „Society of knowledge“ excludes: monopoly of knowledge and it is verified based on consequences produced by the power of knowledge. The „society of knowledge“ has positive uthopia character, where the knowledge is public good. The society of knowledge has one unique logic which directs a man and society toward constant achievement of their ontological and epistemological generics. Competitive social system is organizational form of logic of the „society of knowledge“ which provides qualitative mediation of citizens and society, based on knowledge. Development of national sociology is a necessary condition for the specific verification of the „society of knowledge“. Sociology, theoretically and empirically studies the circumstances-assumptions, causes and consequences of breakup of the ideal type of the „society of knowledge“ and reality. By creating comprehensive knowledge of society, sociology necessarily transcends ideologically and politically inaugurated model the „society of knowledge“.

Ključne riječi: „society of knowledge“, competitive social system, national sociology.

APSTRAKT Idealni tip „društva znanja“ karakteriše se: poimanjem, potrebom i mjestom znanja u društvu. „Društvo znanja“ isključuje: monopolizaciju znanja verifikuje se na posledicama koje proizvodi moć znanja. „Društvo znanja“ ima karakter pozitivne utopije sa znanjem kao javnim dobrom. „Društvo znanja“ ima jednu, jedinstvenu logiku koja usmjerava čovjeka i društvo ka neprestanom ostvarivanju njihove ontološko-gnoseološke generičnosti. Kompetitivni društveni sistem je organizaciona forma logike „društva znanja“ koja obezbeđuje kvalitativno posredovanje građana i društva na bazi znanja. Razvoj nacionalne sociologije je neophodan uslov konkretne verifikacije „društva znanja“. Sociologija, teorijski i empirijski, izučava okolnosti-pretpostavke, uzroke i posledice razlaza idealnog tipa „društva znanja“ i stvarnosti. Stvaranjem cjelovitog znanja o društvu, sociologija nužno transcendirira ideološko-politički inaugurisani model „društvo znanja“.

Key words: „društvo znanja“, kompetitivni društveni sistem, nacionalna sociologija.

Pojam „društvo znanja“

Znanje je neophodan uslov i pretpostavka postojanja ljudskog društva. Znanje je *antropološka konstanta* koja proističe iz apriorno-ontološke i gnoseološke determiniranosti čovjeka i njegove zajednice. Prema tome, i najranija društva, možemo tretirati kao društva znanja. Međutim karakter znanja i metoda saznanja se bitno razlikuju u povijesnom razvitku čovjeka i njegove zajednice. Argument za razliku savremenog „društva znanja“ od prethodnih je „potraga za znanjem određena sistematskom i teorijski informisanom metodom,

dok su ranija društva sticala znanje nesistematski i slučajnim pokušajima i greškama“ (Bittlingmayer 2000).

Radi se o *poimanju, metodu sticanja i mjestu znanja* u određenom društvu. To su tri bitna momenta idealnog tipa „društva znanja“ za objašnjenje značenja, značaja i smisla ovog složenog društvenog fenomena i njegovog uticaja na položaj pojedinaca i institucija u određenom društvu. Na tome se i zasniva naša analiza „društva znanja“ – od ideala do stvarnosti.

Savremeno društvo kao „društvo znanja“ se razlikuje od prethodnih na osnovu ovih argumenata.

Teorijski i sistematično zasnovano znanje je osnova za, ne samo inovacije u proizvodnim oblastima društva, već za ukupnu normativno-institucionalnu organizaciju društva i način proizvodnje društvenog života.

Metodološka karakteristika je u povezivanju teorijskih i empirijskih istraživanja sa sistematskim postupcima u povezivanju rezultata istraživanja i društvene stvarnosti.

Tim putem znanje postaje *osnova ponašanja* na svim poljima i svim nivoima društvenih odnosa i tako bitna odrednica *položaja* pojedinaca, institucija i društvenih grupa u određenom društvu.

Ukupno, *znanje je najznačajniji i najuticajniji resurs* u proizvodnji načina društvenog života u određenom društvu, a time i ukupnog društvenog razvoja – ekonomskog, političkog i kulturnog.

Promjene se najprije reflektuju u *strukturi rada*, gdje industrijski rad ustupa primat teorijskom informatičkom radu i razvoju uslužnih djelatnosti. Bitno je ove promjene pratiti na relaciji idealnog tipa „društva znanja“ i društvene stvarnosti.

Procjene su da uslužni sektor u „društvima znanja“ doprinosi više od 70% vrednosti društvenog proizvoda. Sociološki je bitno dijagnosticirati promjene koje ovo proizvodi na ukupne društvene odnose na nivou korisnika ovog znanja, kako u određenom društvu, tako i u globalnim razmjerama.

Posebno se ukazuje na bitnu *promjenu karaktera i moći nacionalne države* – ekonomske, političke i kulturne. „Ova sturktura društva znanja predstavlja izazov političkim činocima da učine svoju nacionalnu državu konkurentnu Evropi i svetu“ (Bittlingmayer 2000).

Sve su procjene da „društvo znanja“ dolazi, htjeli mi to ili ne.

Bitno je pripremiti društveni sistem sposoban da prihvati „društvo znanja“.

Od toga zavisi da li ćemo biti dobitnici ili gubitnici. To se ne može odnositi samo na pojedinu oblast kao što je ekonomija znanja ili informatičko društvo i sl. U savremenoj upotrebi pojma „društvo znanja“ često se uzimaju kao njegovi sinonimi ekonomija – privreda znanja, informatičko društvo i sl. Čak se ne može prihvatiti stanovište da su ekonomija znanja, ili, informatičko društvo podsystemi „društva znanja“. U njima može, i često dolazi, do monopolizacije poimanja, sticanja i upotrebe znanja što protivreči „društvu znanja“ zasnovanom na kompetitivnom društvenom sistemu.

Sociološki posmatrano „društvo znanja“ proističe iz kompetitivnog karaktera društvenog sistema određenog društva, i jedino je objašnjiv iz te cjeline. „Društvo znanja“ isključuje *monopolizaciju* znanja od bilo koga, kao što kompetitivni sistem isključuje silu. „Društvo znanja“ afirmiše *moć znanja* i doživljava svoju verifikaciju na *posledicama* koje proizvodi moć znanja. Samo na tim osnovama „društvo znanja“ može predstavljati *pozitivnu utopiju*, spremno i sposobno da svoje utopijsko realizuje na principu odgovornog održivog razvoja društva. „Društvo znanja“ jeste društvo u kojem je znanje *javno dobro*, a to znači da je pod određenim društveno-sistemskim pretpostavkama dobro svih članova društva.

Isključivanje monopolizacije znanja, verifikacija na posledicama koje proizvodi moć znanja i karakter pozitivne utopije sa znanjem kao javnim dobrom, čini jednu, jedinstvenu logiku „društva znanja“ koja usmjerava čovjeka i društvo ka neprestanom ostvarivanju njihove generičnosti. Ovo su idealno tipske odrednice „društva znanja“.

Šta se zbiva sa ovim odrednicama idealnog tipa „društva znanja“ u savremenom društvu?

Kompetitivni društveni sistem i „društvo znanja“

Savremeno društvo se nalazi u eri kompetitivnosti sa naznačenom ulogom znanja. ERA se ovdje odnosi na vrijeme takmičenja, fenomenološko određenje vremena odvojeno od posmatranja posebnih dimenzija vremena i njihovog intencionalnog sadržaja vezanog za mjesec, godinu, vijek ili hronološke linearnosti. ERA kompetitivnosti znači vrijeme vezano za fenomen takmičenja, način ostvarivanja tog vremena, mogućnosti (u formalnoj i neformalnoj strukturi) koje takav način ostvarivanja vremena daje pojedinim subjektima društva i društvu kao cjelini. Veber je kao veliki i nenadmašni sociolog društvenu kompeticiju definisao kao: regulisano takmičenje; formalno miroljubivo takmičenje; takmičenje za sticanje moći raspolaganja izgledima; takmičenje za sticanje izgleda koje i drugi žele; takmičenje koje je svojim ciljevima i sredstvima orijentisano prema jednom poretku; takmičenje koje isključuje silu, ali ne isključuje moć. (prema: Vukićević 2011)

Savremena sociologija posvećuje pažnju društvenoj kompeticiji kao složenom procesu u kojem se ispoljava karakter jednog društvenog sistema. Savremena sociološka istraživanja se usmjeravaju na razumijevanje, tumačenje i objašnjenje korelacije između društveno-strukturnih promjena i djelovanja društvenih aktera. Bez egzaktnog naučnog identifikovanja ove korelacije ne mogu se valjano zasnovati društvene promjene niti odrediti njihov tempo i smjer. U tom smislu se izdvajaju sledeći elementi: domašaj i trajnost kompeticije; društvena regulacija to jest pravila koja regulišu kompeticiju, polaganje prava na takmičenje; društveni odnosi koji se uspostavljaju između pojedinaca, grupa i organizacija; unutrašnje i spoljne determinante kompeticije; karakter moći koja se uspostavlja u procesu kompeticije; stepen isključivosti prisile, jer

kompetitivni sistem isključuje silu, ali ne isključuje moć, prije svega moć znanja; diferencirani stepen izgleda to jest mogućnosti koje pojedini subjekti imaju u ostvarivanju svojih interesa, ovladavanja dobrima, resursima, obrazovanjem, zdravljem i kvalitetom života uopšte; karakter tržišta: ekonomskog, političkog, znanja, sposobnosti; izgradnja institucija i njihova legitimnost; problemi lokalne, regionalne i ukupne društvene organizacije; održivi razvoj u smislu dugoročnog ostvarivanja fundamentalnih ljudskih vrijednosti, naročito odnos društvo- priroda u ekološkoj perspektivi.

Naznačeni elementi predstavljaju operacionalizaciju za egzaktno naučno istraživanje „društva znanja“ sa stanovišta poimanja znanja, metoda sticanja i mjesta koje ima u određenom društvu. To su tri bitna momenta „društva znanja“ za objašnjenje značenja, značaja i smisla ovog složenog društvenog fenomena. Sociološki pojam „društvo znanja“ se ne odnosi samo na informatičko društvo i društvo ekonomije znanja. Već 60-tih godina XX vijeka Drucer je dao šire značenje time što je označio ekonomiju kao privređivanje koje se ne odnosi na minimalizaciju troškova i iskorišćavanje resursa već na kompetitivnom prednostima zasnovanim na znanju.

Ovdje su jasno diferencirana dva fundamentalna sociološka momenta „društva znanja“:

- 1) kompetitivni karakter društvenog sistema kao uslovljenost vrednovanja znanja;
- 2) zasnivanje vrednosnog sistema društva na stvaranju i afirmaciji znanja pod ravnopravnim uslovima svih građana.

To znači da „društvo znanja“ temelji *način proizvodnje društvenog života* na znanju koje ravnopravno ostvaruju, dijele i koriste svi građani za prosperitet i dobrobit društva i svih građana. Čitav društveni sistem se zasniva na *kvalitativnom posredovanju građana i društva na bazi znanja*. Vlasnicima kvalitetnog znanja, društvo omogućuje njegovu primjenu u praksi i društvenom djelovanju, pa i djelovanju usmjerenom na promjenu vladajućeg društvenog sistema, ravnopravno svim članovima društva, institucijama i organizacijama.

Sociološka verifikacija „društvo znanja“: od ideala do stvarnosti

Upravo se tu javlja centralno pitanje odnosa „društva znanja“ i sociološke nauke: otvorenost društva za nesmetano stvaranje naučnog znanja i razvoj fundamentalnih i primijenjenih naučnih istraživanja; da li je društvo kompetitivno da omogućava svim članovima društva jednake *uslove-izglede*, za sticanje i primjenu stečenog znanja; karakter spoljnih društvenih okolnosti za konstituisanje društva znanja na kompetitivnim osnovama (EU i šire perspektive integracije); identifikovanje značenja, značaja i smisla koje znanje ima u društvu za strukturalne i dinamičke dimenzije društvenog položaja pojedinaca i institucija, te karaktera veze društvenih promjena i društvenih aktera.

Sociološka nauka kritički preispituje ova pitanja, i time transcendirira „društvo znanja“. Ova pitanja objedinjuju jedno: da li je „društvo znanja“

utopija ili stvarnost? Sociologija diferencira ovo pitanje na dilemu: pozitivna ili negativna utopija?

Sociološki odgovor na ovo pitanje diferencira: postizanje znanja na svim nivoima za dobrobit društva, a ne samo na visokoobrazovnom nivou; okolnosti sticanja znanja; okolnosti stvaranja potrebe za znanjem; uslovi za razvoj naučnih institucija; nivo tehničko-tehnološke i ekonomske razvijenosti društva u posebno u strateškim oblastima razvoja određenog društva; otvorenosti stvaranja znanja o društvu kojim se jedino mogu otkriti pretpostavke za stvaranje objektivnog znanja na svim nivoima.

Objektivan odgovor na sva postavljena pitanja mora se tražiti u odnosu kompetitivnog društva i „društva znanja“. Na ovoj relaciji se otkriva kakve su društvene okolnosti: za razvoj fundamentalnih naučnih istraživanja i primijenjenih istraživanja; koliko su planovi i programi društva utemeljeni na stvaranju naučnog znanja za njihovu realizaciju; koliko je razvijena *nacionalna sociologija* (sociologija konkretnog društva) kao stvaralac teorijskog i metodološkog znanja o konkretnom društvu, jer ostajanje na univerzalnom znanju gubi se realna osnova za „društvo znanja“; koliko razvoj nacionalne sociologije stvaranjem originalne-nove obuhvatne i anticipatorske teorije transcendirira „društvo znanja“.

Bez razvoja nacionalne sociologije nema znanja o bilo kojoj oblasti društvenog razvoja: vrijednosnom, urbano-ruralnom, preduzetničkom, ekološkom i karakteru društvenog sistema u konkretnom društvu. Bez znanja nacionalne sociologije sve inicijative, strategije, planovi i programi ostaju na fragmentarnoj ravni i na nivou *negativne utopije* bez znanja kao objektivne pretpostavke za njihovu realizaciju u konkretnom društvu.

Na kraju, bez nacionalne sociologije nije moguće identifikovati logose valentnosti društvenih aktera i društvenih promjena na bazi kojih se uspostavljaju društveni odnosi, institucije, organizacije i društveni sistem određenog društva.

„Ja ne znam kako neko hoće da naučno riješi pitanje vrijednosti francuske i njemačke kulture, jer ovdje se bore različiti bogovi, i to za sva vremena!“ (Veber 1998)

Skup specifičnih teorijsko-metodoloških pristupa i teorijsko metodoloških operacionalizacija, a naročito izuzetnost rezultata socioloških istraživanja konkretnog društva, čine legitimnu osnovu konstituisanja sociologije konkretnog društva organizovanog na principu jedinstvenog načina proizvodnje zajedničkog života (uslovno rečeno: nacionalne sociologije).

Bez tog znanja, ni jedno društvo ne može sebe smatrati „društvom znanja“.

Sociološka nauka samo na izučavanju konkretnih oblika pojedinih društava i tipova istorijskih društvenih sistema dolazi do opštih saznanja o društvu koja imaju naučni karakter i značaj samo ako se provjeravaju i dalje razvijaju sociološkim izučavanjima konkretnih društva. Uostalom, svaka dogmatska primjena opštih saznanja ispostavila se kao promašaj (Vukićević 2012).

Treba naglasiti, da se negiranjem mogućnosti i neophodnosti nacionalne sociologije jednako uspostavlja svojevrsan monopol nad znanjem o društvu kao i zatvaranjem nacionalne sociologije.

Monopol sociološkog znanja o društvu nužno se pojavljuje ukoliko ono nije provjereno empirijskim istraživanjima, zasnovanim na identifikovanju *valentnosti strukturnih elemenata konkretnog društva*, i *cjelovitosti gnoseološke strukture* sociološke nauke sa diferenciranim analitičkim okvirima od globalnog nivoa načina proizvodnje društvenog života, društveno istorijskih sistema do svakodnevnog života u konkretnim društvima.

Oslobađanjem od, bilo jednog ili drugog, vida monopola nad znanjem o društvu, sociologija može ostati istinska nauka. Sociološka analiza vodi daljoj konstataciji da monopol nad *znanjem o društvu* neumitno *proizvodi monopol u društvu one grupacije koja posjeduje taj monopol „znanja o društvu“*.

Sociologija transcendirira i ideal i stvarnost „društva znanja“

Sociološka nauka ima za predmet: razumijevanje, tumačenje i objašnjenje društvene stvarnosti, a ona se ne može reducirati na „društvo znanja“, jer društvo nije zasnovano samo na znanju. Znanje je samo jedan oblik ispoljavanja ljudskog svijeta čiji apriorno-ontološki i gnoseološki sadržaj nije samo znanje, pa ni znanje o društvu. *Apriorno-ontološka cjelina ljudskog društva nikada se ne može do kraja obuhvatiti gnoseološkom komponentom*. Apriorno-ontološka struktura društva zahvata sve momente udruživanja čovjeka sa samim sobom, drugim ljudima, prirodom i multiuniverzumom. To udruživanje *nema samo uzročnu, već i uslovnu smisaonu i posledičnu komponentu*, a to znači i fizičku i metafizičku i kao takvo daleko nadmašuje gnoseološke mogućnosti čovjeka kao glavnog aktera udruživanja.

Svako „društvo znanja“ redukuje opštu Logosu zakonitost, a ta redukcija nužno odstupa od idealnog tipa „društva znanja“ i vodi monopolu znanja, posebno monopolu politički i ideološki „inaugurisanog“ znanja koje je izraz uspostavljene strukture moći na pojedinim nivoima apstrakcije načina proizvodnje društvenog života. Sociologija, teorijski i empirijski, izučava okolnosti, uzroke i posledice razlaza idealnog tipa „društva znanja“ i stvarnosti i time nužno transcendirira „društvo znanja“.

Sociologija samim ispitivanjem *pretpostavki „društva znanja“*, bazirajući svoja izučavanja na principijelnosti generičke suštine čovjeka i njegove zajednice, *automatski transcendirira „društvo znanja“*.

Borislav Pekić lucidno zapaža: „Ako umjetnost nije potpuno racionalna onda se ona ne može kontrolisati“ (Pekić 2010). To je po Pekiću osnovni argument zašto ideološko-politički koncept umjetnosti hoće totalno racionalnu umjetnost. Zbog toga ideološko-politički koncept umjetnosti insistira, po mišljenju Pekića, na racionalnim momentima i u *umjetničkoj kreaciji i u umjetničkoj interpretaciji*. On ne želi nikakvu tajnu u umjetnosti ni u odnosu čovjeka i umjetnosti. Svaka tajna je neprijateljska. Tajna se ne može kontrolisati.

Sve se ovo može primijeniti i na nauku, bez obzira na svu njenu racionalnost, naučno znanje je „evidentno kauzalna hipoteza“, znači vjerovatnoća koja ostavlja mogućnost indeterminizma. Nauka otkriva „tajne“, naročito nauka o društvu, otkriva istine koje su u tajnosti dok ih nauka razotkrije i objasni, a koje ruše model „društva znanja“ koji gradi politika.

Sve to prati neizvjesnost rezultata naučnih istraživanja, a taj rizik ne treba ideološki-politički projektovanom „društvu znanja“.

Prihvatanje rezultata treba da pokaže koliko se vrednuje znanje i koliko znanje predstavlja osnov društvenog položaja čovjeka i djelovanja institucija određenog društva. Vlasti ne odgovara ta neizvjesnost. Ideološko-politički model „društva znanja“ projektuje nauku kao *sluškinju politici*. Nuka koja ne može tome da služi nije ni potrebna.

U tome je osnovni uzrok zašto nema interesa za rezultate socioloških istraživanja, ni od vladajući ni od opozicionih struktura vlasti. Vlast je logika i jednih i drugih i ta logika stvara gravitaciono polje istovrsnih sila. *One se privlače na bazi logike vlasti, a ne na bazi logike znanja*. Naučni projekti su protiv takve logike, jer polaze od principa generičke suštine čovjeka i njegove zajednice, a ne od principa vlast. Logično je da vlast ne prihvata nešto što dovodi do promjene logike vlasti – bilo kakve, vladajuće ili opozicione.

„Društvo znanja“ konstituisano od određene vlasti, podređuje principijelnost stvaranja znanja na principijelnost cilja u kontekstu granica društvenog kretanja: tendencijskih a ne povijesnih stremljenja. Etika odgovornosti se ovdje redukuje na nivo etike čiste volje. Za posledice uvijek je odgovoran neko „drugi“, a ne vlast.

Sociološka nauka izučava „društvo znanja“ na principu povijesnih kretanja ostvarivanja generičnosti čovjeka i njegove zajednice i time uključuje i metakontekst društvenog kretanja (determinizam i indeterminizam). Princip etike odgovornosti stvaranja znanja transcendirira princip etike odgovornosti „društva znanja“ na nivou tendencijskih kretanja determinisanih strukturom uspostavljene moći. Znači, sociologija i konkretno „društvo znanja“ se razilaze i na predmetu i na cilju naučnog istraživanja, tj. stvaranja i upotrebe znanja.

Međutim, nije za to odgovorna samo *vlast-političari*, i ne proizvode to stanje samo tendencijska, već i povijesna stremljenja, kao proizvod *negacije negacije same apriorno-ontološke i gnoseološke determiniranosti čovjeka i njegove zajednice*. Sociološka nauka istražuje mjeru između ove dvije tendencije, a politika redukuje svoja djelovanja na tendencijska stremljenja determinisana strukturom uspostavljene strukture moći. Politika na toj osnovi konstituiše „društvo znanja“ i zato ta konstitucija dobija karakter negativne utopije.

Sociološka nauka ispituje *apriorno-ontološke i gnoseološke pretpostavke konstituisanja „društva znanja“* kao otvorenog društva pozitivne utopije.

Princip stvaranja naučnog znanja transcendirira racionalnost, pa i svoju racionalnost i time obezbeđuje svoju neprestanu otvorenost, od početka do kraja, tj. očuvanje početne principijelnosti, otvorenost uvijek u početku.

Ovu otvorenost neprestano prati otvorenost etike, kako sa stanovišta etike čiste volje tako i sa stanovišta etike odgovornosti.

Sociološka nauka neće dati *konačna rješenja* za ostvarenje „društva znanja“, ali hoće sigurno dati značajne osnove za onu kombinaciju društvenih promjena i društvenih aktera koja će voditi konstituisanju „društva znanja“ kao pozitivne utopije.

Takvu ulogu ne može odigrati „državo znanje“ stvoreno u *političko-ideološko determinisanim institucijama*, već samo naučno znanje u *autonomnim naučnim institucijama*.

Znanje stvoreno u autonomnim naučnim institucijama stvara osnovu za definisanje cilja ili promjenu cilja djelovanja, a pošto nauka nema unaprijed dat rezultat, ona ne može unaprijed ni postaviti cilj društvenog djelovanja. *Cilj predstavlja konkretan stav o djelovanju i sredstvima koje treba preduzeti*. Smisao je korektiv odnosa cilja i sredstava koji transcendirira *politički odnos cilj opravdava sredstva*. Sociološka naučna analiza diferencira *uslove-društvene okolnosti, uzroke i posledice* društvenih kretanja i promjena. Društveni fenomeni, koje sociologija izučava u njihovoj cjelovitosti, nikad ne zavise samo od jednog uzroka, već od cjelokupnosti uslova i u okviru toga istovrsnosti sila koje svojim privlačenjem konstituišu i održavaju određeni društveni fenomen kao cjelinu. Sociološko izučavanje i objašnjenje zahvata cjelinu uslova konstituisanja i dinamike društvenih fenomena.

Na primjer, proces postsocijalističke transformacije socijalizma ne možemo objasniti samo uzrokom statičnosti socijalističkog sistema i nemogućnošću njegove samoreprodukcije bez identifikovanja okolnosti u kojima se taj proces odvija i na kraju posledica koje izaziva za pojedince i određeno društvo. U cjelini ove analize neizbježno se uvodi pitanje: da li su posledice morale biti takve kakve jesu, ili su mogle biti drugačije. Političarima, i njihovom modelu „društva znanja“, ne odgovara takvo pitanje, jer se ne uklapa u politički odnos: cilj opravdava sredstva.

Znači, većini građana odgovara razlog promjene socijalizma, ali ne odgovaraju posledice.

Postavlja se pitanje: da li je elita postsocijalizma bila uzročno prisiljena da djeluje onako kako je djelovala? Da li je samo nastajanje elite postsocijalizma zasnovano na vezi razloga, uzroka i posledica? Ne samo elite, nego i svih drugih aktera: pojedinih slojeva građana, radnika, seljaka, institucija, opozicije?

To su pitanja koja se nalaze u istraživanju cjeline „društva znanja“ na relaciji idealni tip-stvarnost. Znanje se tu pojavljuje kao *dobro*, ali ono ima momente determinizma i indeterminizma, jer ne može biti dobro ako je samo nužno.

Takvo poimanje i takva potreba znanja, sa svojim determinizmom i indeterminizmom, karakteriše „društvo znanja“. Sociološka nauka ima za predmet značenje, značaj i smisao takvog znanja i time transcendirira „društvo znanja“. Sociologija time ispoljava svoju odgovornost prema suštini ljudskog postojanja i konkretnim društvenim zajednicama. Apsurd je što je takva sociologija postala

privatna stvar, jer se za stvaranje neophodnih uslove za njen razvoj, ostvarenih rezultata njene istine o društvu, veoma nedovoljno interesuju odgovorne društvene institucije.

Za katastrofalne posledice zanemarivanja naučnog znanja, prije svega sociološkog, o društvu, degradiranje „društva znanja“, vodeće elite nemaju nikakvu odgovornost. One biraju naučnike koji će potvrđivati njihov model naučnog znanja, a to je direktni raskid sa idealnim tipom „društva znanja“. Na to upozoravaju američki nobelovci pismom Kongresu, da je Zemlja blizu „deficita inovacija“, tj. da su bazična istraživanja – ona u kojima niko nije *siguran gdje će odvesti i da li će od njih biti praktičnih koristi*, ali i koja pomeraju granice ljudskog znanja – *ugroženija nego ikad što su bila*. (Politika, Beograd). Amerika jeste zemlja sa najviše nobelovaca, ali samo fizika, hemija, medicina, ekonomija. Gdje su društvene nauke: filozofija, sociologija, psihologija: Ako je američko društvo toliko napredno zašto se to ne iskazuje u ovim oblastima znanja o društvu i čovjeku u njemu? To je model znanja o društvu, koji upravo znanje o društvu redukuje na nivo trenutne isplativosti. Razlog je u tome što se ovdje, uprkos ideologiji slobodnog tržišta i zaklinjanja u njegovu „nevidljivu ruku“ kao vrhunskog arbitra, glavna istraživanja u osnovnoj nauci, i u industrijskom razvoju, obavljaju u granicama državnog modela znanja i strukture potrebnog znanja. Jasno je da je time pod okriljem države ukupni način proizvodnje društvenog života i proizvodnje znanja u odnosu na znanje zasnovano na cjelini gnoseološke strukture nauke.

„Društvo znanja“ i potreba za znanjem o društvu

U ovom kontekstu odnosa „društva znanja“ i potrebe za cjelovitim sociološkim istraživanjem procesa postsocijalističke transformacije crnogorskog društva treba tražiti odgovor na pitanje: Zašto nije adekvatno podržana djelatnost Instituta za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, posebno zašto nijesu prihvatani naučni projekti koje je Institut nudio institucijama Crne Gore koje svoje aktivnosti treba da zasnivaju upravo na svestranom, objektivnom, znanju o društvu?

Dosadašnja djelatnost Instituta je u potpunosti utemeljena na STRATEGIJI NAUČNO-ISTRAŽIVAČKE DJELATNOSTI CRNE GORE (2008–2016), koja je usvojena upravo od nadležnih državnih institucija i ima projektovani cilj uspostavljanja „društva znanja“. Međutim, djelatnost Instituta nije podređena njoj, već principima naučne otvorenosti i etike odgovornosti što duboko transcendirira ideološko-politički inaugurisanu potrebu za znanjem, ali jedino kao takvo može biti istinski osnov realizacije Strategije.

Osnivanje Instituta za sociologiju i psihologiju na Filozofskom fakultetu rezultat je prepoznavanja potrebe za povezivanjem i prožimanjem teorijskih i empirijskih istraživanja, kako uzajamno, tako i sa planovima i programima rada na osnovnim, postdiplomskim i doktorskim studijima i na tim osnovama podučavanjem i usavršavanjem naučnog podmlatka.

Kao istraživačka jedinica u okviru Filozofskog fakulteta, Institut za sociologiju i psihologiju je orijentisan na cjelovito proučavanje globalnih osobina društva Crne Gore, jer cjelovito znanje o društvu u procesu postsocijalističke transformacije predstavlja neprocjenjivu vrijednost. Ne može se govoriti o suštinskoj promjeni društva, uspostavljanju vladavine prava, preduzetništva, motiva postignuća, socijalne pravde, održivom razvoju, ako nemamo cjelovita znanja o karakteru društvenog sistema koji razvijamo i želimo razviti. Brojne negativne posledice u dosadašnjem usmjeravanju postsocijalističke transformacije društva Crne Gore imaju osnovni uzrok u nedovoljnom znanju o društvu i naročito, u nedovoljnom osjećaju potrebe za razvojem temeljnog znanja o društvu.

Institut za sociologiju i psihologiju je veoma otvoren za interdisciplinarna istraživanja i saradnju sa drugim naučnim institucijama, vladom i drugim institucijama i organizacijama.

Strateška opredeljenja Instituta su: temeljna istraživanja najznačajnijih fenomena društvene stvarnosti, njihovih okolnosti, uzroka i posledica, koji bitno utiču na položaj građana, porodica, institucija, organizacija i ukupni progresivni razvitak društva Crne Gore; razvijanje tematskih primijenjenih istraživanja u pojedinim oblastima društvene stvarnosti; uspostavljanje, i širenje saradnje sa domaćim i međunarodnim naučnim institucijama, NVO i fondacijama na formiranju i realizovanju zajedničkih projekata; formiranje i prezentacija baze podataka iz završenih projekata, kontinuirana saradnja sa osnovnim, postdiplomskim i doktorskim studijem sociologije (istraživanja u okviru izrade magistrskih i doktorskih radova), unapređenje nastave sociologije i psihologije na svim nivoima obrazovanja; izdavačka djelatnost: publikovanje istraživačkih nalaza i dalje afirmisanje časopisa Sociološka luča; korišćenje i obogaćivanje biblioteke Filozofskog fakulteta.

Naznačenim opredeljenjima Institut predstavlja jedinstvenu naučnu instituciju u Crnoj Gori, jer je orijentisan na cjelovito znanje o društvu Crne Gore koje je bitna pretpostavka stvaranja povoljnih društvenih prilika za razvoj svih oblasti koje su od vitalnog značaja za dalji društveno-ekonomski razvoj i cjelovitu transformaciju Crne Gore u moderno društvo zasnovano na znanju.

Znanje o društvu Crne Gore mora predstavljati nezamenjivu osnovu izrade strateških dokumenta Crne Gore kao moderne zajednice građana. Na toj osnovi se jedino mogu dugoročno planirati usklađivanje najznačajnijih podistema društva: institucionalno-pravnog, kulturnog, ekonomskog, privrednog, ekološkog, političkog i socijalnog i njihovo usmjeravanje na dobrobit građana, porodice i društva kao cjeline. Ova diferencijacija omogućava da svaka oblast nauke daje adekvatan doprinos, a to znači sociologija i psihologija u oblasti znanja o društvu, da se precizno zakonskim propisima definiše njihova profesionalna pozicija, nadležnost i odgovornost i potreba profesionalne ekspertize u svim domenima društvenog života i rada. Uostalom, suština i cilj STRATEGIJE NAUČNOISTRAŽIVAČKE DJELATNOSTI CRNE GORE (2008-2016) jeste da se na bazi kvaliteta i potrebe prakse povežu sve institucije i najracionalnije iskorišćavaju kadrovski potencijali u svrhu progresa crnogorskog društva.

Na osnovu normativno-programskih opredeljenja STRATEGIJE NAUČNOISTRAŽIVAČKE DJELATNOSTI CRNE GORE (2008–2016) moglo bi se zaključiti da *dominira narasla svijest* o potrebi usmjeravanja nauke na probleme savremenosti i perspektive društva. U tom kontekstu Institut za sociologiju, kao jedinstvena naučnoistraživačka ustanova u Crnoj Gori u oblasti proizvodnje znanja o društvu, ponudio je za period realizacije Strategije 2008–2016, sledeće naučne projekte: KOMPARATIVNO SOCIOLOŠKO ISTRAŽIVANJE RAZVOJA PREDUZETNIŠTVA U POSTSOCIJALISTIČKOM PERIODU (CRNA GORA–RUSIJA 1990–2012) – jedini prihvaćeni projekat od Ministarstva nauke Crne Gore! KARAKTER DRUŠTVENOG SISTEMA KAO PRETPOSTAVKA ODRŽIVOG RAZVOJA I EVROATLANSKIH INTEGRACIJA CRNE GORE; ODRŽIVI RAZVOJ I ODRŽIVI ČOVJEK U KONTEKSTU CRNOGORSKE EKOLOGIJE; SAVREMENI TIP SELA I PERSPEKTIVE SELA U CRNOJ GORI (Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, prihvatilo projekat, odustalo zbog nedostatka sredstava); KONTINUITET ETNOKULTURNOG IDENTITETA ISELJENIKA IZ CRNE GORE ... da ne nabrajam dalje.

Očigledno je da se projekti usmjeravaju na proizvodnju znanja o crnogorskom društvu, jer svaka dogmatska primjena opštih saznanja, bez konkretnih istraživanja, nužno su predstavljala promašaj. Sistematskom analizom savremene: evropske, američke, ruske, japanske, kineske, afričke, brazilske i sociologije latinoameričkih zemalja, veoma je očigledno da je osnovna orijentacija na izučavanje konkretnih društva (nacionalna sociologija) i stvaranje upotrebljivih znanja o vlastitom društvu. To naravno, ne znači zanemarivanje opštih teorijsko-metodoloških saznanja savremene sociološke nauke.

U okviru Instituta do sada je, vlastitim snagama, realizovano niz značajnih istraživanja iz oblasti: Crna Gora na prelazu milenijuma, socijalne ekologije, demografske politike i razvoja, razvoja društvenog sistema i preduzetništva i menadžmenta, promjena svojinske strukture i novih vlasnika, socio-ekonomskog razvoja ruralnog područja u Crnoj Gori, sociologije porodice, sociopatoloških pojava, kulturnog i nacionalnog identiteta, multikulturalnih odnosa, fenomena rodnih odnosa, psihološka istraživanja motivacije postignuća u organizacijama. Rezultati su značajni, ne samo sa naučnog, nego i sa stanovišta unapređenja prakse i pozitivnog prevladavanja protivrečnosti postsocijalističkog razvitka crnogorskog društva. Interesovanje nadležnih i odgovornih institucija za ove rezultate je nepromijenjeno, pa se pitamo kud se izgubila svijest o potrebi proizvodnje znanja o društvu iskazana u Strategiji.

Institut ima sve pretpostavke za dobijanje statusa Instituta kao autonomne naučnoistraživačke ustanove sa statusom pravnog lica čime bi se povećala moć njegovog naučnog djelovanja i dobile šire mogućnosti uspostavljanja strategijsko taktičkog jedinstva sa srodnim istraživačkim institucijama na polju društvenih istraživanja u Crnoj Gori, objedinjavanju naučnih potencijala i raspoloživih resursa kao i intenziviranje međunarodne naučne saradnje.

Umjesto zaključka

Sociologija može biti samo nauka razumijevanja idealnog tipa „društva znanja“

Sociološka nauka može služiti samo idealnom tipu „društva znanja“, a ne sistemski inauguranom „društvu znanja“. Sociologija kao nauka koja sve podređuje smislu ostvarivanja generičke suštine čovjeka i njegove zajednice (pojam društva), ne može biti podređena „društvu znanja“, jer ona „prati“ opštu logosnu zakonitost društvene sfere i tako transcendirira „društvo znanja“. „Društvo znanja“ redukuje opštu logosnu zakonitost, a ta redukcija vodi monopolu znanja, posebno monopolu politički i ideološki „inauguranog“ znanja koje je izraz uspostavljene strukture moći na pojedinim nivoima apstrakcije načina proizvodnje društvenog života. Sociologija mora ukazivati na probleme načina proizvodnje društvenog života koji proizilaze iz samog života, što je čini otvorenom duhovnom disciplinom!

Znači, sociologija kao nauka o društvu transcendirira „društvo znanja“ jer njen glavni predmet je ispitivanje pretpostavki „društva znanja“ bazirajući svoja izučavanja na principijelnosti generičke suštine čovjeka i njegove zajednice.

Takva orijentacija sociologije dovodi u pitanje monopol ideološko-politički inauguranog poimanja znanja i proizvodnje znanja. Zato nema interesa za rezultate socioloških istraživanja: naše demografsko istraživanje, ni od vladajućih ni od opozicionih struktura vlasti. Opozicija, isto kao i vladajuća struktura vlasti, nikad ne ističe argumente naučnih istraživanja prilikom kritike vlasti, jer bi to rušilo i njihovu logiku, koja je ista kao i vladajuća. Vlast je logika i jednih i drugih i ta logika stvara gravitaciono polje istovrsnih sila i istovrsnih interesa. Kada su god u pitanju lični interesi, i u najrazvijenijim demokratijama, lako dolazi do saglasnosti vlasti i opozicije. Privlači ih ista sila – vlast, koja im obezbeđuje ostvarivanje ličnih interesa. Naučni projekti, zasnovani na idealnom tipu „društva znanja“, su protiv takve logike, jer polaze od principa generičke suštine čovjeka i njegove zajednice, a ne od principa vlast. Logika vlasti, opredeljuje njene nosioce, da ne prihvataju nešto što je protiv vlasti – bilo kakve, vladajuće ili opozicione.

L i t e r a t u r a

- Bittlingmayer, U. H. (2000), European Knowledge Society, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, European Studies.
- Cvejić, S. (2011), *Društvena određenost ekonomskih pojava*, Beograd: ISI – Čigoja štampa
- Добренъков, В. И. (2011), *Ценостно-ориентируванна социологија, проблемно поле постнекласическој методологији*, Москва, Академичеки Проект; Альма Матер.
- Fabijan, J. (2001), *Vrijeme i drugi*, Nikšić: Jasen.
- Hiršman, A. (1999), *Strasti i interesi*, Beograd: Filip Višnjić.
- Hollitscher, W. (1985), *Natur und Mensch im Wiltbild der Wissenschaft*, Berlin: Akademie Verlag
- Humboldt, W. v. (1984), *Über des verleichende Sprachstudium*, Titograd: CANU (prema Leković).
- Kovačević, B. (1984), *Društveno-istorijski uslovi formiranja različitih pogleda na svijet*, Titograd: CANU.
- Krleža, M. (1938), *Na rubu pameti*, Zagreb.
- Lazić, M. (2011), *Čekajući kapitalizam – nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Beograd: Službeni glasnik.
- Leković, D. (1984), *Pojam pogleda na svijet*, Titograd: CANU.
- Marković, M. (1999), *Društvena misao na granici milenijuma*, Beograd: Službeni list SRJ.
- Marks, K., Engels, F. (1979), *Dela*, Beograd.
- Pekić, B. (2010), *Zajednica robova*, Beograd: Politika
- Petrović, G. (1978), *Mišljenje revolucije*, Zagreb: Naprijed.
- Sioran, E. (1987), *Istorija i utopija*, Gradac.
- Šušnjić, Đ. (1995), *Znati ili verovati*, Beograd: Čigoja štampa.
- Veber, M. (1998), *Duhovni rad kao poziv – nauka i politika*, Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.
- Vukićević, S. (2005), *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd, Plato.
- Vukićević, S. (2010), Institucionalizacija naučnoistraživačkog rada na univerzitetu, *Sociološka luča*, IV/1.
- Vukićević, S. (2011), *Ontološke iracionalnosti savremenog svijeta*, Nikšić: Filozofski fakultet-Institut za sociologiju i psihologiju.
- Vukićević, S. (2012), Demografski i populacioni problemi u Crnoj Gori – Društvo, porodica, omladina (S. Vukićević sa saradnicima), Podgorica: CANU.
- Vukićević, S. (2012), Globalization, human nature and the nature of socioety, Delhi, International institute of sociology, Lomonosov Moscow state university-Faculty of sociology (The 40th ISS World Congress).
- Вукићевић, С. (2012), Глобализација. Природа човека и природа човекаског друштва (инспирирујуће отражење социолошког анализа В.И. Добренјкова), Москва, Вестник Московског универзитета, серија 18.
- Vukićević, S. (2013), Anthropocentrism: existence against essence, *Global Journal of Human Social Science* (GJHSS), Cambridge (u štampi).
- Vukićević, S. (2013), *Autonomija crkve i države*, Cetinje, Podgorica: Matica crnogorska.

- Vukićević, S. (2013), Njegošev antropocentrizam kao idealni tip ljudskosti, Cetinje, *Arhivski zapisi*, broj 1.
- Vukićević, S. (2013), Sociological, theoretical and methodological approach to studying identity (Cvejić, Lazić, Dobrenjkov), IIS World Congress, Uppsala, Sweden.
- Vukićević, S. (2013), Sociološki teorijsko-metodološki pristup izučavanju identiteta (Cvejić, Lazić, Dobrenjkov), Podgorica: CANU.
- Vukićević, S. (2014), Феномен самосазнания и интеграционные процессы обществ на Балканах, Том 4, Но2)Москва, Международная академия коммуникологии,
- Zimel, G. (1994), *Problemi filozofije istorije*, Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.